

## ARE YOU GERMAN? NO, I'M AUSTRIAN!

**Gerald Stourzh:**

**Vom Reich zur Republik.**

*Edition Atelier. Wien, 1990.*

„A Boden-tó partján találkozok négy ember. Egy Bregenzből jön, egy St. Gallenből, egy Vaduzból, egy pedig Konstanzból. Mind a négyen alemannok. Vajon németek is mind a négyen?” Izgalmas kérdés! Gerald Stourzh, a Bécsi Egyetem újkori tanszékének tanára szerint: „...valószínűleg elsősorban osztráknak, svájcinak, liechtensteininek és németnek tartják magukat.” Könyvének tárgya a kérdés osztrák vonatkozása: Beszélhetünk-e önálló osztrák nemzettudatról? A kötet négy már publikált, a könyv formájában való megjelenés alkalmából azonban némiképp átdolgozott esszét tartalmaz, amelyeket a szerző egy bevezető tanulmánnyal is ellátott.

Stourzh véleménye szerint a mai Ausztriában a független államszövetségbe integrált nép fogalma háttérbe szorítja a korábban Ausztriában is domináns nyelv- etnikai nép fogalmát. Ezt Karl Dietrich Erdmann „egy nép három államban” koncepciójával (mely szerint az NSZK és az NDK mellett Ausztria a harmadik, az egyesülés után pedig a második német állam) vitatkozva fogalmazza meg. A koncepciót több ponton is támadhatónak tartja. Vitába száll a kialakult különbségek meglétét szerinte jobban magában foglaló „Sprachraum” (nyelvterület) fogalmát kiszorító meineckeai „kultúr-nemzet” fogalom alkalmazásával. Erdmann kizárja koncepciójából Svájcot arra hivatkozva, hogy Svájc hosszú évszázadokkal ezelőtt a szent római Birodalomból kiváltva az önálló fejlődés útjára lépett. Bibó István az Európai egyensúlyról és békéről című, 1943–44-ben írt munkájában a következő-

képp fogalmaz: „Csupán Hollandia, Belgium és Svájc élhetett át olyan különálló és nagy erősségű történelmi élményeket, melyek végleg elszakították őket Németországtól és különálló nemzetekké tették őket.” (Bibó István: Válogatott tanulmányok. 1. köt. Bp. 1986. 456. o.)

Stourzh Erdmannal szemben síkraszáll amellett, hogy Ausztria igenis átélte ilyen nagy erősségű történelmi élményt, az 1955-ös semlegességet kimondó s ezzel Ausztria mai arculatát meghatározó Államszerződést, melyhez a csalódást hozó Anschlusson és a függetlenségét visszanyerő Ausztriában a kisállamiság végleges elfogadásán át vezetett az út.

Egy ezzel a tárgykörrel foglalkozó 1987-es reprezentatív felmérés szerint az osztrákok 87%-nak a külföldön elhangzó „Are you German?” kérdésre a „No, I'm Austrian!” lenne a válasza, 6%-uk németként, és további 3% ausztriai németként határozza meg önmagát. Jogos a feltételezés, hogy az I. világháború után a feltett kérdésre adott válaszokban az „ausztriai német” és a „német” válaszok kerültek volna túlsúlyba. Az I. Köztársaságban ugyanis egyértelműen az osztrákok német érzülete volt a meghatározó, amit talán leglátványosabban a Monarchia bukását követő lázas névkeresés során felmerülő javaslatok bizonyítanak:

„Freistaat Südostdeutschland”

„Hochdeutschland”

„Ostdeutscher Bund”

„Deutsch-Österreich”

„Republik der Deutschen Alpenlande”

Az I. világháborút követően fellépő identitásválságban mind a politikusok, mind a közvélemény szemében természetesnek tűnt az Anschluss gondolata, hisz az eddig stabil állami keretek egyik pillanatról a másikra történő összeomlásával előálló bizonytalanságban az új államot legtöbben önálló életre képtelennek tartot-

ták. Az egész társadalmat áthatotta egyfajta „birodalmi romantika”, mely feltételezni engedte a csatlakozást Németországhoz, vagy pedig a vezető szerep vállalását egy esetleg felmerülő új történelmi feladatban (utalva itt az egykori Habsburg-monarchiabeli vezető szerepre). A svájci mintájú kisállamiság elutasításában megegyezett a véleménye a szociáldemokrata Otto Bauernek és a keresztényszocialista Ignaz Seipelnek is. (Bár Seipelnek szép számmal akadtak ellentétes értelmű megnyilatkozásai is.)

A „birodalom” fogalma azonban Stourzh szerint egyet biztosan nem jelentett: a Harmadik Birodalmat és Hitlert. Jó példa erre, hogy Hitler hatalomra kerülésével a szociáldemokrata párt ideiglenesen törölte pártprogramjából az Anschluss mint elérendő célt, és helyette a második, jobb Németország össznémet misszióját hirdette meg. Ez a „jobb Németország” koncepció erőteljesen jelen volt – természetesen más hangsúllyal – Dollfussnál is. Valószínű, hogy az erőszakos külső beavatkozással megvalósuló, nemzetiszocialista uralmat hozó Anschluss hosszú távon megerősítette volna az osztrákokban a német összetartozás érzését. A szerző kiemeli az Anschlussot követő lelkesedés és a tömegpszichózis összefüggéseit és a lelkese-dés tisztavirág életű voltát is.

Stourzh jól érzékelteti az Ausztria kisállamiságát és semlegességét is felvállaló köztársasággá való átalakulása és az önálló osztrák nemzeti tudat kialakulása közt fennálló összefüggéseket. Az I. Köztársaság politikusai érdeklődve fordultak a svájci köztársaság mintája felé, annál is inkább, mivel a szomszéd köztársaság modelljének vizsgálata és egyes elemeinek esetleges átültetése már a 19. század második felében is foglalkoztatta a reformgondolkodókat. Az új alkotmány végül centralizáltabb lett, mint a svájci, vagy mint amennyire azt a tartományok szereték volna, de a monarchia helyett a köztársasági államformát és a tartományok önállóságát sikerrel erősítette meg. A svájci mintájú semlegesség ekkor még nem, csak a II. Köztársaság alatt valósulhatott meg. A kisállamiság gondolata csak 1945 után

talált elfogadásra, a semlegesség pedig a szuverenitás helyreállításának egyik feltételeként az 1955-ös Államszerződéssel valósult meg.

Stourzh tehát az önálló osztrák nemzetudat kifejlődését a II. Köztársaság idejére teszi, hangsúlyozva azonban, hogy a II. Köztársaság nem egy teljesen új, hanem egy olyan képződmény, melynek sikerült az I. Köztársaság pozitív örökségeit magába építenie. A folytonosságra való törekvés talán legjobb bizonyítéka az, hogy a II. Köztársaság alkotmányaként az 1929. évi alkotmánynovellával módosított 1920. okt. 1-jei szövetségi alkotmányt léptették ismét életbe az új alkotmány megalkotására vonatkozó szovjet és brit felszólítások ellenére is. A már bevált föderális felépítésre és a tartományi rendszerre is építhetett a II. Köztársaság. Arra a rendszerre, amely a II. világháború alatt is olyan szilárdnak bizonyult, hogy benne a tartományok többé-kevésbé képesek voltak önálló arculatuk megőrzésére. Meglepően gyorsan sikerült a háború előtti viszonyokhoz való visszatérés a közigazgatás területén is, többek között annak köszönhetően, hogy a Szovjetunió kezdettől fogva szorgalmazta a polgári közigazgatás visszaállítását, valamint az is szerepet játszott ebben, hogy az 1938-as tavaszi tisztogatások során történt kényszernyugdíjazások miatt magasan képzett hivatalnokok nem kompromittálódhattak a nemzetiszocialista rezsimmel való együttműködés vádjával. Végül a politikai pártok pusztá léte is folytonosságot alátámasztó tény, hisz a politikai pártokon nyugvó demokrácia semmi esetre sem volt az új köztársaság találmánya!

Az osztrák-tudat a nyolcvanas–kilencvenes évek fordulóján című utolsó tanulmányában Stourzh több, a témakörben készített közvéleménykutatás eredményével igyekszik alátámasztani megállapításait. 1964-ben az osztrákoknak még csak 47%-a vélte úgy, hogy az osztrákok egy önálló nemzetet képeznek, és további 23%-uk véleménye szerint kezdik magukat nemzetnek érezni. Az arányok 1990-ben eltolódtak az önálló nemzet létere szavazók javára: 74% szerint beszélhetünk önálló nem-

zetről, 20% kezdi érezni egy önálló nemzet kialakulásának jeleit, s már csak 5% felelt tagadóan a feltett kérdésre.

A Német Szövetségi Köztársaság alkotmányának Preambulumának záró mondata így hangzik: „Felhívjuk az egész német népet, hogy szabad elhatározása alapján valósítsa meg Németország egységét és szabadságát.” Az osztrákok 86%-a nem érzi magát érintve e soroktól, szemben az igenlő 12%-kal. Ez azonban semmi esetre sem kapcsolódik össze németellenességgel, hisz a lakosság 60%-a továbbra is legszimpatikusabb szomszédainak a németeket tartja, még a közép-kelet-európai változások következményei nyomán keleti szomszédai népszerűségi indexének jelentős növekedése ellenére is. A szerző szintén a statisztika tükrében tárja elénk a nemzeti büszkeség bizonyos (csekély mér-

tékű) hanyatlását. Ennek ellenére az osztrákok én-képe inkább pozitív, még akkor is, ha a korábban a nemzeti büszkeség pillérének számító állami politika népszerűsége 72%-ról 27%-ra esett vissza.

A könyv a Monarchia felbomlásától (előzményként kiemelve a német egység megvalósításából való kiszorulás következményeit is) a magát kisállamként meghatározó Ausztria 80-as éveinek végéig tekint át az osztrák nemzettudat kialakulásának legfontosabb összetevőit és állomásait. A nagyszámú forrás felhasználásával készült munka jó alapul szolgálhat, s bizonyára szolgál is Ausztria és Németország történelmi és jelenkori kapcsolatait, az osztrák nemzettudat kialakítását tárgyaló vitához.

**Eiler Ferenc**